



## САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, О потенцијалу II у књижевном језику . . . . .	195—200
2) А. Пецо, Један актуелан проблем наше фонетике (изговор и писање фонеме x) . . . . .	201—219
3) Берислав М. Николић, Акцент интернационализама у савременом српскохрватском књижевном језику . . . . .	220—228
4) Ж. Станојчић, Језички тип једног еуфемизма . . . . .	229—234
5) Д. Јовић, Прилог методима испитивања песничког језика на песни „Сопоћани” Васка Попе . . . . .	235—249
6) Е. Фежете, Нешто о деκлинацији властитих именица страног порекла у нашем језику . . . . .	250—262
7) Даришка Гортан - Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи . . . . .	263—271
8) Радоје Симић, Два случаја синтаксичке аналогије . . . . .	272—282
9) Језичке поуке . . . . .	283—286
10) Регистар . . . . .	287—303

---

## УРЕБУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ  
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

---

БЕОГРАД  
1971.

## О ПОТЕНЦИЈАЛУ II У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Један од читалаца Нашег језика, који каже и да је био наш ученик, обраћа нам се за мишљење о тзв. дуљем кондиционалу, како га је називао Томо Маретић,<sup>1</sup> односно о потенцијалу за прошлост, какав смо термин ми за њега употребили у својој Синтакси,<sup>2</sup> а којему свакако најбоље одговара термин потенцијал II, јер у Маретићеву термину одредба дуљ и није сасвим одређена, а у нашем, који и није само наш, — одредба за прошлост није прецизна зато што се и обични потенцијал, облик од аориста глагола *бити* и радног придева, и то несравњено чешће од овог облика, мислимо од облика обичног потенцијала глагола *бити* и радног придева одређеног глагола, — такође употребљава за радње које би се имале односити на прошлост.

Овај читалац пита да ли је то облик књижевног језика, и ако јест, зашто се у већини школских граматика не наводи међу осталим облицима глаголских времена а, ако то није, зашто га неки граматичари у својим уџбеницима за основне и средње школе увршћују међу остале глаголске облике. На та два и још неколико питања која се повезано са овим постављају не може се тако једноставно и сасвим кратко одговорити, већ је, да би одговори на постављена питања били одређенији и убедљивији, потребно дати нешто шира објашњења употребе облика потенцијала с два облика радног глаголског придева, који се употребљава, наравно уколико се употребљава, када се

<sup>1</sup> Prof. dr T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskoga jezika*. Zagreb II izd. 1931, стр. 547.

<sup>2</sup> М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*. Београд 1969, стр. 682.

односи на условну радњу у прошлости или се као могућа, а уопште неизвесна, везује за прошлост.

Наш читалац још пита колико су основане тврдње да се трочлани облик потенцијала типа којег је у реченицама као што је: *Он би часом допро био до краљевскога шатора* — сматра особиним језика хрватских писаца, а да га српски писци и не употребљавају. На ово ћемо питање одмах одговорити: да су такве тврдње сасвим неосноване, иако није нејасно зашто се оне износе. До тих тврдњи долази зато што се у скоро свим граматикама писаним и издаваним у хрватским културним центрима тај облик наводи међу осталим глаголским облицима. Од познатијих, у тој средини објављених граматика, не налазимо га једино у уџбенику за средње школе хрватског граматичара Мирка Дивковића (то смо проверили у његовој књизи издатој у Загребу 1917. г.). А супротно томе, мало је српских граматичара налазило оправдања да га уврсти међу остале глаголске облике. Од писаца чије су књиге биле у широј школској употреби, на овој страни тај облик је наводио једино Живко Стефановић.

Али уношење дуљег кондиционала, односно потенцијала за прошлост, међу остале облике система глаголских начина од једних граматичара, као и пропуштање других да га уброје међу глаголске облике стандардног књижевног језика, само по себи не би значило много када не би било разлога и за један и за други однос према њему. И овде се намеће потреба за утврђивањем да ли употреба тога облика више оправдава један или други од та два става, да ли тј. даје за право више једним или другим граматичарима, онима што га уносе у своје граматике или онима који то не чине.

О тој употреби се зна да се у књижевним споменицима потврђује од XV века,<sup>3</sup> али и да је облик о коме говоримо, по речима Б. Даничића, врло риједак. 'Тамо где то тврди' Даничић наводи свега осам примера — два из чакавских и шест из штокавских књижевних споменика, између којих и један из језика

<sup>3</sup> А. Musić, *Kondicional u hrvatskom jeziku*. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti CXXVII, str. 189.

<sup>4</sup> У Рјечнику Jugosl. akademije znanosti i umjetnosti, knj. I, 366.

Вука Караџића. К овима Лука Зима<sup>5</sup> додаје још шест примера из штокавских извора — четири из збирке Хрватских народних пјесама Луке Марјановића (издатих у Загребу 1864) и два из Српских народних приповедака које је сабрао и (у Новом Саду 1871. г.) издао К. Стефановић. Али ни са овим, па ни са она четири примера из стародубровачког, које такође Зима на истоме месту наводи, — то није тако велик број да би обеснажио Даничићеву констатацију.

Зима је свакако у праву када уз ту констатацију додаје да је употреба кондиционала за прошлост неупоредиво чешћа, и уопште доста честа у чакавском и кајкавском.<sup>6</sup> Судаћи по примерима које он тамо наводи, ова употреба је нарочито честа у чакавских писаца. А међу десетинама у његовој књизи наведених чакавских примера по неколико њих су узети из најпознатијих тих писаца: М. Марулића, Х. Луџића и Ј. Кавањина.

Овде ћемо даље означити и имена дубровачких писаца код којих је Зима нашао по један од она четири напред наведена примера и од којих су доиста Дубровчани само Динко Рањина и Стијепо Борџић-Бурђевевић, док је Канавеловић—Корчуланин. А Богишићев је збирка Народних песама, из које је онај четврти, наводно дубровачки, Зимин пример — из „приморских крајева”. И није, према томе, извесно да ли је баш из Дубровника.

Треба истаћи да код Зиме ни кајкавски примери нису бројни. А сви су они, њих шест на броју, осим једног јединог узетог из Јачки, народних песама пука хрватског (које је „по *župah šopronjskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih skupio Fran Kurelac*” и издао их у Загребу 1871) — из Ваљевчеве Збирке народних приповедака (издате у Вараждину 1858). Али сродност кајкавског дијалекта са словеначким језиком, у коме је облик потенцијала II и данас у живој употреби<sup>7</sup>, говори у прилог Зиминој тврдњи да је овај облик доста чест и у кајкавскоме дијалекту.

<sup>5</sup> Luka Zima, *Njekoje većinom sintaksičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*. Zagreb 1887, 326—327 и 328. и 328.

<sup>6</sup> L. Zima, *Njekoje razlike . . .*, 326 и 327.

<sup>7</sup> В. у *Slovaru slovenskega knjižnega jezika, knj. I* уз *bi* (стр. 127/II) *biti* (стр. 140/III). *Ljubljana* 1970.

Иако А. Зима (на цитираноме месту) истиче оно што је Даничић први констатовао да наиме „кондиционал и без онога дометка“ (тј. без радног придева глагола *бити*) „пристаје уз свако вријеме“, што ће рећи да нема потребе за употребом тога облика с дометком, — ипак околност што је у чакавском дијалекту та употреба доста честа, као, и нешто реба, у кајкавском, а што се нађе и у покојег старијег дубровачког писца, па и у језику неких босанских фрањеваца (од оних шест код Даничића наведених примера по један је из И. Бандуловића и Ф. Ластрића) упућује на претпоставку да може бити и најновијих хрватских писаца код којих тај облик живи и у језичком осећању. Али ће свакако бити тачно да међу писцима рођеним штокавцима таквих данас више нема, већ ће, и уколико ови употребљавају облик потенцијала II, он у њихову језику бити књишког карактера. А као облик граматичког система више се одржава по традицији, у којој је, сигурно, врло значајну улогу имало угледање граматичара нашег језика на граматичаре класичних и западноевропских језика, немачког и француског, у првоме реду. Као доказ за ово довољно је погледати и само једну од старијих граматика нашег језика, *Ilirsku slovnice*, рецимо, Вјекослава Бабукића, (издату у Загребу 1854) у којој се и по самој терминологији јасно види колики је био утицај граматичара других језика на наше. У њој је иза индикатива дат и конјунктив свих глаголских облика, који чине разне врсте модуса, међу осталим и моду, потенцијал II, који Бабукић назива *praeteritum optativa ili plusquamperfectum konjunktiva* (в. стр. 308. његове *Slovnice*, а исп. и обрасце промене на странама 281, 286, 294, 299 и 304).

У ранијим временима, док је живео у језичком осећању народа, тамо где га је било, наравно, граматичари су потенцијал (обично с именом кондиционал) II узимали као посебан облик одређене употребе за исказивање потенцијалности и хипотетичности вршења њим означене радње везане за прошлост. Данас се, међутим, тај облик више не среће у народној употреби, или бар немамо доказа да он још живи у језичком осећању представника оних народних говора који чине основу књижевног језика, тј. говора штокавског дијалекта. Ни у једном од данас већ бројних описа појединих од тих говора, бар ко-

лико је нама познато, не говори се о присутности облика потенцијала II у њима.<sup>8</sup>

Ипак и онај мали број примера, нарочито оних што их је Маретић навео у својој великој граматичи, од којих су два из Вукова језика и по један из Даничића, Ивековића и Љубибратића — давали су за право нашем знаменитом граматичару да унесе облик дуџег кондиционала у систем глаголских облика. Ми ту чињеницу такође нисмо могли обићи, јер смо налазећи потенцијал II и код новијих писаца, без обзира на то што га у у већег броја њих не можемо сматрати живом категоријом, такође констатовали да се он и до данас очувао, истина у реткој употреби, у језику неких наших књижевника, и хрватских и српских, и то чешће у првих него у других, потврђујући то примерима које је Маретић дао у својој књизи и додајући уз њих: *Не би ме у сну било ухватило врагометно штуцање* (А. Ковачић), *Ако би ме нетко био преварио за потпис на мјеници, нисам се начелно никада разљутио* (М. Крлежа), *Није се раније мирно упутио у другу пивницу као што би Јово поступио био раније у таквом случају* (В. Петровић), *Ишао би тако био радо без престанка по глибу погнуте главе* (М. Црњански), *Био би нам пуцао у леђа* (В. Калеп). А ови примери, Маретићеви и наши, мислимо, узети заједно и с ознакама писаца код којих су нађени, не допуштају испуштање из вида чињенице да су их употребљавали и књижевници који су за развитак српскохрватског књижевног језика значили врло много.

<sup>8</sup> Облик који А. Вујовић, па и с правом донекле, назива потенцијалом за прошлост (В. његову дијалекатску студију *Мрковићки дијалекат*. Дијалектолошки зборник, књ. XVIII, стр. 346) друкчији је. То је облик од имперфекта глагола *хтети* и инфинитива глагола *је* о значава одређену радњу. О томе је облику, уосталом, и раније говорено као о облику семантичко-синтаксичке вредности правог потенцијала, а не потенцијала II. Свакако најдетаљније у нашој расправи *Значења имперфекта према употреби у језику II. П. Његоша* (Јужнословенски филолог XX, стр. 70—79), где је он назван имперфекатском конструкцијом, о којој је речено (на стр. 78) да се у неупоредиво највећем броју случајева употребљава за изражавање личног става у прошлости, као уосталом и прави потенцијал, и да се ова конструкција, за разлику од потенцијала, не употребљава као кондиционал и концесив.

Али ако се у исцрпнијим приручницима при давању што прегледније слике књижевног језика та чињеница не може занемаривати, и поред тога што га у неупоредиво највећег броја савремених писаца са осећањем језика које данас имају завичајни припадници штокавског дијалекта, — сасвим је разумљиво што тога облика нема у многим школским уџбеницима. Управо због тога што баш сада рекосмо — у приручницима за средње и основне школе, који се, и не без разлога, више сматрају упутствима како се исправно говори и пише него што су потпуне збирке језичких законитости, — облику потенцијала II није потребно давати место живе језичке категорије, јер он то доиста није.

*М. Стевановић*